

HAYAT DEVAM EDİYOR

Orada Kimse Var mı? • 167

Ringaseverlik • 173

Yeniden Colorado Springs • 176

Botanikçiler Park Avenue'da • 179

Kararlılık Adasından Selamlar • 183

Küçük Harfleri Okumak • 187

Filin Yürüyüşü • 191

Orangutan • 196

Bahçelere Neden İhtiyacımız Var? • 197

Ginkonun Gecesi • 201

Filter Fish • 203

Hayat Devam Ediyor • 206

Kaynakça • 211

İzinler ve Teşekkürler • 216

Dizin • 219

İlk Aşklar

Su Bebekleri

Üç erkek kardeşimle ben, hepimiz su bebekleriydik. Yüzmeyi her şeyden çok seven ve yüzmeye şampiyonu olan babamız (15 millik Isle of Wight şampiyonasını peş peşe üç yıl boyunca kazanmıştı) her birimizi daha ancak bir haftalıkken suya sokmuş. O yaşta yüzmek içgüdüselidir, dolayısıyla iyi midir, kötü müdür bilmem ama bizler yüzmeyi hiç “öğrenmedik.”

Mikronezya'daki Caroline Adaları'nı ziyaret ettiğimde bunu hatırladım. Daha yeni yürümeye başlayanlar bile hiç korkmadan lagünlere dalıyor, köpekleme yüzüyorlardı. Orada herkes yüzer, yüzmeyi bilmeyen yoktur, adalıların yüzmeye becerileri müthüştür. 16. yüzyılda Mikronezya'ya gelen Magellan ve denizcileri ada sakinlerini yüzerken ve dibe dalarken, dalgadan dalgaya sıçrarken görünce becerilerine hayran kalmış ve onları yunuslara benzetmeden edememişlerdi. Özellikle çocuklar suda kendilerini o kadar rahat hissediyorlarmış ki, kâşiflerden birinin kelimeleriyle “insandan çok balığa benziyorlar”mış. (Biz Batılılar serbest stilde yüzmeyi, güzel, güçlü kulaçlar atmayı yirminci yüzyılın başlarında Pasifik Adaları sakinlerinden öğrendik. Bu stil çok daha iyidir, insanın vücut şekline o döneme kadar yaygın olarak kullanılan kurbağalamadan çok daha uygundur.)

Kendi adıma, bana yüzmeye öğretildiğini hatırlamıyorum; sanırım kulaç atmayı babamla yüzerken öğrendim, gerçi onun kararlı, ölçülü, hızlı kulaçları (neredeyse 115 kiloluk güçlü bir adamdı) küçük bir çocuğa pek de uygun sayılmazdı. Fakat karada devasa ve hantal görünen babamın suda nasıl yunus gibi zarif bir varlığa dönüştüğünü görebiliyordum; utangaç, asabi ve biraz da sakar olan ben de aynı hoş dönüşümden geçiyor, suda yeni bir varlık, yeni bir varoluş tarzı buluyordum. İngiltere'de deniz kenarında geçirdiğimiz bir yaz tatiline dair canlı bir anım var: Beşinci doğum günümün bir ay sonraydı; koşa koşa anne babamın odasına girmiş, uyuyan babamın balina benzeri dev cüssesini dürtüp “Hadi baba, hadi yüzmeye

gidelim” demiştim. O da yavaşça dönmüş, tek gözünü açarak “Kırk üç yaşındaki ihtiyar adamı sabahın altısında ne demeye uyandırıyor-sun?” demişti. Babam artık hayatta değil, ben de neredeyse onun o zamanki yaşının iki katı yaştayım. Bunca yıl öncesinden kalan bu anı aklımdan çıkmıyor, içimden hem gülmek hem ağlamak geliyor.

Ergenliğimse kötü bir dönemdi. Tuhaf bir cilt hastalığına yakalandım: Bir uzman “erythema annulare centrifugum” dedi, bir diğeri ise “erythema gyratum perstans” – güzel, dolu dolu, ağızda yuvarlanan kelimelerdi ama uzmanlardan hiçbiri bir şey yapamadı; her tarafım cılk yara oldu. Cüzamlıya benzediğim ya da en azından kendimi öyle hissettiğim için deniz veya havuz kenarında soyunmaya cesaret edemiyordum. Şansım yaver giderse, bazen gözlerden uzak bir göl veya nehir bulabiliyordum.

Oxford’da başlayınca cildim birden iyileşti; rahatlama duygum o kadar yoğundu ki suyun arada engel olmadan vücudumun her noktasından aktığını hissetmek, çıplak yüzmek istiyordum. Bazen, 1680’den, hatta daha eskiden beri çıplak erkek yüzücülere ayrılmış, Cherwell ırmağının bir kavisindeki, Clough ve Swinburne’ün hayaletlerinin dolaştığı Parson’s Pleasure’da yüzmeye giderdim. Yaz öğleden sonraları bir bot kiralar, botu Cherwell ırmağında gözlerden uzak bir yere bağlar, sonra akşama kadar ağır ağır yüzerdim. Bazen geceleri Isis Nehri¹ kenarındaki patıkada uzun koşulara çıkar, Iffley Lock’u² geçer, şehrin sınırlarının dışına çıkardım. Sonra nehre atlayıp yüzerdim, ta ki o ve ben birleşmişiz de birlikte akıyormuşuz hissine kapılana dek.

Yüzmek Oxford’dayken başlıca tutkum haline geldi, geri dönüş yoktu artık. 1960’ların ortalarında New York’a taşınınca Bronx’taki Orchard Beach’te yüzmeye başladım, bazen City Islands’ın çevresinde birkaç saatlik bir tur atardım. Yirmi yıl boyunca oturduğum evi de böyle buldum aslında: Deniz kenarındaki şirin bir çardağa bakmak için yarı yolda durmuştum, sudan çıkıp yukarı doğru yürüdüm, satılık küçük kırmızı bir ev gördüm, şaşırın ev sahipleri bana evi gezdirdiler (üstümden hâlâ sular damlıyordu), gayrimenkul komisyoncusuna kadar yürüdüm ve kadını evle ilgilendiğime ikna

1 Thames Nehri’nin Oxford’da aldığı isim. (ç. n.)

2 Thames üzerindeki bir kanal havuzu. (ç. n.)

ettim (mayolu müşterilere alışık değildi), adamın öbür tarafından tekrar suya girdim ve gerisingeri Orchard Beach'e kadar yüzdüm; o arada bir ev edinmiştim.

Nisandan kasıma kadar denizde (o zamanlar soğuğa daha dayanıklıydım), kışları ise YMCA'nın³ havuzunda yüzerdim. 1976-1977'de Mount Vernon'daki YMCA'de en başarılı uzun mesafe yüzücüsü seçildim: Yarışmada altı mil yüzdüm ve bana kalsa devam ederdim ama hakemler "Bu kadar yeter, hadi evine git" dediler.

Altı mil yüzmenin tekdüze ve can sıkıcı olduğunu düşünebilirsiniz ama ben hiçbir zaman yüzmenin tekdüze veya can sıkıcı olduğunu düşünmedim. Yüzmek bana bir sevinç, esenlik duygusu verir, o kadar ki bazen bir tür sarhoşluğa dönüşür. Yüzerken her kulaca kendinizi bütünüyle vermeniz gerekir ama aynı zamanda zihniniz trans benzeri bir durumda, büyülenmiş gibi oradan oraya rahatça gezinebilir. Yüzme kadar güçlü ve sağlıklı bir öfori yaratan başka hiçbir şey bilmiyorum; ben yüzme bağımlısıyım, yüzemediğim zaman aksi bir insan olup çıkıyorum.

13. yüzyılda Duns Scotus, kendi egzersizinden haz alan irade anlamında kullandığı *condelectare sibi* diye bir kavramdan söz etmiştir; günümüzde ise Mihaly Csikszentmihalyi "akış" kavramını kullanır. Yüzmede, böyle akış, deyim yerindeyse müzik faaliyetlerinin hepsinde olduğu gibi, temel bir doğruluk vardır. Sonra bir de suyun kaldıma kuvveti denen mucize, bizi destekleyen ve kucaklayan bu yoğun ve saydam ortamda batmadan kalma duygusu... İnsan suda, havada mümkün olmayan biçimlerde hareket edebilir, suyla oynayabilir. Suyun dinamiğini, akışını şu veya bu yoldan keşfedebilir; ellerini pervaneler ya da küçük dümenler gibi kullanabilir; isterse küçük bir deniz uçağı ya da denizaltı olabilir, akışkanlar dinamiğini kendi bedeninde inceleyebilir.

Bunların da ötesinde, yüzmenin bir sembolizmi vardır – hayal gücünü harekete geçiren yankıları, mitsel bir potansiyeli...

Babam yüzmeye "hayat iksiri" derdi, onun için zaten kesinlikle öyleydi: Sadece zamanla biraz yavaşladıysa da doksan dört yaşına kadar her gün yüzdü. Umarım ben de onun izinden gider ve ölene kadar yüzebilirim.

3 Young Mens' Christian Association: Hıristiyan Genç Erkekler Birliğı. (ç. n.)

South Kensington'ı Hatırlamak

Müzeleri oldum olası sevmişimdir. Hayal gücümü harekete geçirmek ve dünyanın düzenini bana canlı ve somut olduğu kadar derli toplu ve küçük ölçekte göstermek bakımından hayatımda önemli bir rol oynamışlardır. Botanik ve hayvanat bahçelerini de aynı sebepten severim: Doğayı sergilerler ama sınıflandırılmış bir doğayı, hayatın taksonomisini. Kitaplar bu anlamda gerçek değildir, kelimelerden ibarettir. Müzelerse gerçeğin düzenlenmiş hallerini, doğanın numunelerini sergiler.

Dört büyük South Kensington müzesi –hepsi de birbirine komşu parsellerde ve Victoria dönemi barok stilinde inşa edilmiştir– doğa tarihini, bilimi ve insan kültürlerini halka açmak ve herkes açısından erişilebilir kılmak için çok yönlü tek bir birlik olarak düşünülmüştür.

South Kensington müzeleri, Royal Institution ve popüler Noel seminerleriyle birlikte, Victoria dönemine özgü benzersiz birer eğitim kurumuydu ve benim için çocukluğumda olduğu gibi bugün de müzeciliğin özünü temsil ederler.

Doğa Tarihi Müzesi, Jeoloji Müzesi, Bilim Müzesi'nin yanı sıra kültür tarihine ayrılmış Victoria ve Albert Müzesi vardı. Ben bilim meraklısıydım, Victoria ve Albert Müzesi'ne hiç gitmezdim ama diğer üçünü tek bir müze olarak görür, boş öğle sonralarında, hafta sonları, tatillerde, ne zaman gidebilirim giderdim. Akşamları müzeler kapanınca çıkmak zorunda olmak gücüme giderdi. Bir gece bir yolunu bulup Doğa Tarihi Müzesi'nde kaldım, tam kapanış saatinde Dinozorlar veya Balinalar galerisi kadar sıkı denetlenmeyen omurgasız fosiller galerisine saklanmışım. Bütün gece fener ışığında bir galeriden ötekine gezerek tek başıma büyülü bir gece geçirdim. Etrafta gezinirken tanıdık hayvanlar korkunç ve tekinsiz bir hale gelmişlerdi, yüzleri birdenbire karanlıkta beliriveriyor ya da fenerin ışığının kenarında hayalet gibi havada duruyorlardı. Işıklar olmayınca müze çıldırılacak bir yerd, sabah olunca çok da üzüldüm diyemem.

Doğa Tarihi Müzesi'nde çok arkadaşım vardı: Kafataslarında bir üçüncü göz, pineal göz deliği bulunan dev amfibi fosilleri *Cacops* ve *Eryops*; sinir gangliyonları ve gözleri bulunan en ilkel hayvan olan kutu denizanelerinden *charybdea*; ışınılar ve *heliozoa*'nın üfleme camdan güzel modelleri. Ama benim en derin sevgimin, özel tutkumun nesnesi kafadanbacaklılardı ve müzenin müthiş bir kafadanbacaklılar koleksiyonu vardı.

Mürekkepbalıklarına bakarak saatler geçirirdim: 1925'te Yorkshire sahiline vurmuş *Sthenoteuthis caroli* veya duyargaları arasında şemsiye benzeri bir ağ bulunan ve kıvrımları parlak ışıklı yıldızlarla süslü, okyanusun dipsiz derinliklerinde yaşayan nadir bir form olan kurum karası, egzotik vampir kalamar (müzedeki ne yazık ki sadece balmumundan bir modeli vardı). Ve tabii: Bir balinayla ebedi kımlıtsızlığa hapsedilmiş haldeki, dev kalamarların imparatoru *architeuthis*.

Dikkatimi çeken yalnızca egzotik ve dev hayvanlar değildi. Özellikle böcek ve yumuşakçalar galerilerinde tek bir türün veya kabuğun çeşitlerini, renk dizilimlerini ve her varyantın tercih ettiği coğrafi konumu görmek için teşhir vitrinlerinin altındaki çekmeceleri açmayı severdim. Darwin gibi Galapagos'a gidip adalardaki ispinozları birbiriyle karşılaştıramazdım ama yapılabilecek en iyi ikinci şeyi müzede yapabiliyordum. South Kensington'dan çıkmadan vekâleten bir doğabilimci, bütün dünyaya bileti olan hayali bir yolcu olabilirdim.

Müze personeli beni tanıdıktan sonra bazen, kilitli duran, heybetli bir kapıyı açıp beni yeni Spirit Building'deki özel alana sokmaya başladılar, müzenin asıl işi de burada görülüyordu: Bütün dünyadan gelen numunelerin kabulü ve tasnifi, incelenmesi, disekte edilmesi, yeni türlerin saptanması ve bazen de bunların özel sergiler için hazırlanması. (Bu türlerden biri de *coelecanth* idi, tebeşir döneminden beri soyunun tükendiği sanılan "yaşayan fosil balık" *Latimeria*.) Oxford'a gitmeden önce günlerimi hep Spirit Building'de geçirdim. Arkadaşım Eric Korn bütün bir yılını burada geçirdi. O günlerde hepimiz taksonomiye âşıktık – kalben Victoria dönemi doğabilimcileriydik.

Müzenin eski moda cam ve maun görüntüsünü severdim; 1950'lerdeki üniversite günlerimde dekorasyon modern ve şatafatlı

bir hale bürünüp de modaaya uygun teşhir bölmeleri (ki sonunda her şey interaktif oldu) yerleştirilmeye başlanınca çok öfkelenim. Bir başka arkadaşım Jonathan Miller nostaljimi olduğu kadar nefretimi de paylaşıyordu. “O sepya dönemin hasretini çekiyorum” diye yazmıştı bana bir keresinde. “Dilerim, bütün mekân birdenbire 1876’nın kumlu monokromuna bürünür.”

Doğa Tarihi Müzesi’nin dışında, soyları çoktandır tükenmiş fosil ağaçlar olan Sigillaria gövdeleriyle ve çeşitli kalamitlerle dolu hoş bir bahçe vardı. Fosil botanik beni müthiş cezbediyordu; Jonathan 1876’nın kumlu monokromuna nasıl özlem duyuyorsa ben de Jura çağının eğreltiotu ve sikad ormanlarından oluşan yemyeşil bir monokrom istiyordum. Ergenliğimde geceleri rüyamda devasa kulüp yosunları ve atkuyruğu ağaçlarının, tarihöncesine ait devasa açıktohumlu ağaçların bütün yeryüzünü kapladığını görür, uyanınca çoktan yok olduklarını, dünyayı parlak renkli ve çağdaş çiçekli bitkilerin ele geçirdiğini düşünerek öfkelenirdim.

Doğa Tarihi Müzesi’nin Jura dönemi fosil bahçesinden, görebildiğim kadarıyla her zaman bomboş olan Jeoloji Müzesi’ne kadar ancak yüz metre vardı. (Bu müze artık ne yazık ki yok, koleksiyonları Doğa Tarihi Müzesi’ne katıldı.) Bakmayı bilen sabırlı gözler için özel hazineler, gizli hazırlarla doluydu. Japonya’dan gelmiş, stibnit denen dev bir antimon sülfid kristali vardı. Altı ayak yüksekliğinde kristal bir fallus, bir totemdi bu, ona neredeyse saygıyla karışık tuhaf bir hayranlık duyardım. Ayrıca Wyoming’daki Devil’s Tower tepesinden getirilmiş çınlayan bir mineral, bir fonolit vardı; müze bekçileri beni bir kez tanıdıktan sonra bu minerale avcumun içiyile vurmama izin verir olmuşlardı. Sanki piyanonun ses tahtasına vurulmuş gibi, boğuk ama gong sesine benzer ve yankılanan bir ses çıkartırdı.

Burada cansız dünyayla çevrili olma duygusunu, kristallerin güzelliğini, atom kafeslerinin düzenli tekrarıyla oluştuğu için verdikleri mükemmellik duygusunu seviyordum. Bir yandan mükemmeldiler, matematiğin cisimleşmiş haliydiler ama öte yandan da güzellikleri bütün duygularımı harekete geçiriyordu. Bir meskalin halüsinasyonu gibi, değerli taşlara benzeyen, kümelenmiş soluk sarı sülfür kristallerini, mor fluorit kristallerini; öteki uçta da tuhaf ve organik böbrek cevherinin, hematitin formlarını inceleyerek saatler

geçirirdim; dev hayvanların böbreklerine o kadar çok benzerlerdi ki bir anlığına hangi müzede olduğumu şaşırduğım olurdu.

Ama sonuçta döner dolaşır, yine Bilim Müzesi'ne giderdim, çünkü hayatımda gittiğim ilk müze burasıydı. Annem savaştan da önce, ben daha çocukken abilerimle beni buraya getirirdi. Bizi ilk uçakların, Endüstri Devrimi'ne ait dinazor gibi makinelerin, eski optik cihazların sergilendiği büyümlü galerilerden geçirerek orijinal teçhizatıyla bir kömür madeni modelinin durduğu üst kattaki daha küçük bir galeriye çıkarırdı. "Bakın" derdi, "şuraya bakın!" Bakışlarımızı eski bir madenci fenerine yönlendirirdi. "Benim babam, yani sizlerin büyükbabası icat etmiş bunu" derdi, bizler de başımızı eğip şu satırları okurduk: "Landau lambası. 1869'da Marcus Landau tarafından icat edilmiş ve eski Humphry Davy lambasının yerini almıştır." Ne zaman bunları okusam tuhaf bir heyecan duyar, müzeyle ve -1837'de doğmuş, yıllar önce ölmüş- büyükbabamla kişisel bir bağım varmış gibi, o ve icadı hâlâ bir biçimde gerçek ve canlıymış gibi bir hisse kapılırdım.

Ama gerçek aydınlanmayı on yaşımıdayken Bilim Müzesi'nin beşinci katındaki periyodik tabloyu keşfettiğimde yaşadım - şu bildiğiniz sevimsiz, sık, modern küçük spirallerden değil, her element için ayrı birer kutucuğu bulunan ve bütün duvarı kaplayan yekpare bir dikdörtgen; gerçek elementler imkân dahilinde içine yerleştirilmişti: Yeşilimsi sarı klor, havada girdap yapan kahverengi brom, kapkara ama mor buhar çıkaran iyodin kristalleri, ağır mı ağır uranyum külçeleri ve yağda yüzen lityum peletleri. Asal gazlar (veya soy gazlar, tepkimeye giremeyecek kadar "soylu" olanlar) da vardı: Helyum, neon, argon, kripton, zenon (ama radon muhtemelen çok tehlikeli olduğu için yoktu). Mühürlü cam tüplerinin içinde görünmezdiler elbette ama orada olduklarını biliyordunuz.

Elementlerin fiili varlığı onların gerçekten de evrenin temel yapıtaşları oldukları, bütün evrenin mikrokosmos halinde burada, South Kensington'da bulunduğu duygusunu pekiştiriyordu. Periyodik tabloyu her görüşümde yoğun bir Hakikat ve Güzellik duygusuna kapılıyordum; bütün bunların sadece insan yapımı, rastgele şeyler olmadığı, sonsuz kozmik düzenin gerçek bir görüntüsü olduğu, gelecekteki keşif ve ilerlemeler ne eklerse eklesin bu

düzenin hakikatini sadece pekiştireceği ve yeniden onaylayacağı duygusuna...

Bu ihtişam, doğa kanunlarının değişmezliği; yeterince araştırsak bu kanunların kavranabilir olduklarının ortaya çıkacak olması: İşte on yaşında bir çocukken South Kensington'daki Bilim Müzesi'nde periyodik tablonun önünde dururken bu duyguya gark olmuşum. O günden beri bu duygu beni hiç terk etmedi ve elli yıl sonra hâlâ hiç azalmadan duruyor. İncim ve hayatım o anda belirlenmişti; ufkum bir müzede açılmıştı, bana vaat edilmiş toprakları orada görmüştüm.